

نیازسنجی پژوهشی در فقه روان‌شناسی

حمید مهدی‌زاده

دانشجوی دکتری قرآن و روان‌شناسی جامعه‌المصطفی‌العالمیه. قم. ایران.

amirmahdzadeh@yahoo.com

سید علی موسوی

استادیار گروه فقه جامعه‌المصطفی‌العالمیه. قم. ایران.

sas.mousavi110@yahoo.com

چکیده

هدف این پژوهش شناسایی نیازهای پژوهشی در فقه روان‌شناسی است تا گامی مؤثر در زمینه برنامه‌ریزی پژوهشی و انجام پژوهش‌های دارای اولویت بردارد. روش این پژوهش کیفی و ترکیبی از روش پیمایشی و تحلیل محتواست. جامعه آماری در بخش منابع اسنادی، کلیه منابع اسنادی در فقه روان‌شناسی در بخش منابع انسانی کارشناسان شهر قم و در بخش سازمانی، مراکز مشاوره دینی شهر قم است و نمونه آماری شامل ۱۱۰ منبع در مجموع منابع اسنادی، انسانی و سازمانی می‌شود. نمونه آماری در بخش منابع انسانی شامل ۲۰ نفر از کارشناسان است که با روش نمونه‌گیری هدف‌دار انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش شامل دستیابی به ۱۳۷ عنوان پژوهشی در گرایش‌های روان‌شناسی است. گرایش مشاوره و روان‌درمانی با ۴۸ نیاز پژوهشی (۳۵/۰۳ درصد) بیشترین نیاز پژوهشی را به خود اختصاص داده است و پس از آن گرایش خانواده با ۳۰ نیاز پژوهشی (۲۱/۸۹ درصد) و گرایش آسیب‌شناسی روانی با ۲۲ نیاز پژوهشی (۱۶/۰۵ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین، کمترین نیاز پژوهشی را گرایش عمومی با

۱ نیاز (۰/۷۲ درصد) و پس از آن گرایش اجتماعی با ۲ نیاز (۱/۴۴ درصد) به خود اختصاص داده‌اند. نتیجه آنکه تفقه در حیطه سؤال‌های روان‌شناختی به‌ویژه در گرایش‌های مشاوره و روان‌درمانی، خانواده و آسیب‌شناسی روانی ضروری است و با توجه به بررسی نسبتاً جامع و دقیق و برخورداری از روش‌شناسی علمی، استفاده از نیازهای پژوهشی در انتخاب موضوع پژوهش در حیطه فقه روان‌شناسی به پژوهشگران علاقه‌مند و سازمان‌های مرتبط توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: نیازسنجی، نیازسنجی پژوهشی، فقه، فقه روان‌شناسی.

مقدمه

وجود منابع محدود از یک‌سو و موانع و محدودیت‌های اثرگذار و تعیین‌کننده از سوی دیگر یکی از دلایل مهم گرایش به برنامه‌ریزی در فعالیت‌ها و اقدامات بشری است که آدمی را وادار به شناسایی اولویت‌های اساسی و تعیین راهبردهای اثربخشی برای تحقق اولویت‌ها می‌کند. اثربخشی و برنامه‌ریزی سرلوحه کار تمامی سازمان‌ها و مؤسسات است. با وجود این و به‌رغم صرف هزینه‌های هنگفت، مدیران سازمان‌ها چندان رضایتی از اثربخشی پژوهش‌های انجام‌شده ندارند (رحیمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۸: ص ۸۹). در حال حاضر آنچه در بسیاری از مراکز پژوهشی به‌وضوح قابل مشاهده است، پیچیدگی و دشواری تصمیم‌گیری در اولویت‌دادن به پژوهش‌ها و تحقیقات است. نقطه آغاز هر پژوهشی مسئله‌یابی است و تا مسئله اساسی شناسایی نشود، صرف زمان و هزینه برای انجام پژوهش، صرفاً اتلاف منابع انسانی و مادی خواهد بود. لازمه شناسایی عناوین پژوهشی ارزشمند و موضوع‌های اساسی و دارای اولویت، نیازسنجی پژوهشی است. نیازسنجی پژوهشی با گردآوری اطلاعات از کارشناسان و افراد ذی‌ربط و تجزیه و تحلیل آن‌ها به شناسایی نیازهای واقعی افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها کمک چشمگیری می‌کند (ارفع بلوچی و دیگران، ۱۳۹۰: ص ۶). اهمیت و ضرورت نیازسنجی پژوهشی هنگامی روشن می‌شود که به نتایج آن توجه شود. برخی از نتایج نیازسنجی پژوهشی عبارت است از: تقویت مدیریت جامع و استفاده از همه ظرفیت‌ها در فرایند برنامه‌ریزی پژوهشی، شفافیت و پاسخ‌گویی مراکز پژوهشی، جهت‌گیری روشن برای هدایت فرایند برنامه‌ریزی پژوهشی، جلوگیری از اتلاف منابع در حوزه‌های فاقد اهمیت، سازمان‌دهی طرح‌های مختلف پژوهشی، جلوگیری از موازی‌کاری و پراکنده‌کاری، آینده‌نگری در برنامه‌ریزی پژوهشی و پرهیز از تصمیم‌گیری‌های لحظه‌ای و غیر راهبردی، تدوین

برنامه‌های پژوهشی مبتنی بر مشارکت کلیه گروه‌ها و عوامل کارشناس و مرتبط در شناسایی عناوین پژوهشی و تخصیص بهینه منابع و اعتبارات (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۹: ص ۲۳). پژوهش‌هایی که بدون پرداختن به نیازهای موجود انجام می‌شوند نه تنها کمک زیادی به حل معضلات نمی‌کنند، خود بر معضلات موجود می‌افزایند و دست‌کم منابع مالی و انسانی موجود را تلف می‌کنند (کالین و وینتر، ۱۹۹۹: ص ۱۱). مضاف بر آنکه برخی از حوزه‌ها مثل فقه روان‌شناسی به سبب جدید بودن، اسلامی بودن و سر و کار داشتن با جامعه دینی حساسیت و اهمیت بالایی دارد؛ از این رو، نیازسنجی پژوهشی به عنوان گام اساسی در تدوین هر راهبرد و برنامه‌ریزی پژوهشی کاملاً ضروری است (ریویر و دیگران، ۲۰۰۶: ص ۴).

نیازسنجی پژوهشی ریشه در نیازسنجی و مدیریت پژوهش دارد و در یک تعریف جامع عبارت است از فرایند پیچیده شناسایی نیازهای پژوهشی بالقوه و تعیین اولویت در بین پروژه‌های مختلف تحقیقاتی تا از این رهگذر مبنای قابل دفاعی برای تخصیص مؤثر منابع فراهم آید (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۷: ص ۱۵).

یکی از حیطه‌های پژوهشی که هم در عرصه کاربردی به کار می‌آید و هم بستری برای تولید علم است، فقه روان‌شناسی است. فقه علمی است که به مطالعه شرعی عمل مکلف می‌پردازد و در اصطلاح عام‌تر، برای فهم کل دین نیز به کار می‌رود؛ اگر فقه را به قیام حجت تفصیلی نزد شخص بر احکام فرعیه دینی و موضوع‌های مستنبطه تعریف کنیم و موضوع آن را فعل مکلف بدانیم (مشکینی، ۱۳۹۲: ص ۱۷۳) و روان‌شناسی را علمی بدانیم که با استفاده از روش علمی به بررسی فرایندهای ذهنی و رفتار در موجودات زنده می‌پردازد (اتکینسون و دیگران، ۱۳۹۰: ص ۲۳)، با توجه به آنچه بیان شد و نیز با اقتباس از منابع مشابه در تعریف فقه‌های مضاف نظیر فقه تربیتی و فقه سیاسی (اعرافی، ۱۳۹۱: ص ۴۱؛ ایزدهی، ۱۳۹۴: ص ۱۶۱)، فقه روان‌شناسی به گونه‌ای از دانش فقه اطلاق می‌شود که رفتارهای صادرشده از مشاوران، روان‌شناسان و مراجعان آنان از لحاظ اتصافشان به یکی از احکام پنج‌گانه را بررسی می‌کند و برای هر رفتار، از ادله آن، حکمی را استنباط می‌کند؛ به عبارت دیگر، به تمامی پاسخ‌هایی که فقه به سؤال‌های روان‌شناختی می‌دهد، فقه روان‌شناسی اطلاق می‌شود. این دانش صبغه فقهی را از آنجا به خود می‌گیرد که رفتار خاص مکلف (مراجع و مشاور) را از آن جهت که دارای حکمی از احکام پنج‌گانه است، در خود جای می‌دهد؛ به عبارت دیگر، اگر با در نظر گرفتن احکام پنج‌گانه، به سراغ مکلف روان‌شناس یا مراجعه‌کننده به روان‌شناس برویم و رفتار صادرشده از آن‌ها را در حیطه‌های تخصصی و فرایندهای مشاوره و روان‌شناسی بررسی کنیم، فقه روان‌شناسی به دست می‌آید. البته اصطلاح فقه روان‌شناسی

نظیر سایر ابواب نو در فقه به دو صورت وصفی و ترکیب اضافی قابل تفسیر است (ایزدهی، ۱۳۹۴: ص ۱۵۷). در ترکیب وصفی به معنای نگاه روان‌شناختی به کل ابواب فقه است، به گونه‌ای که تمام ابواب فقه حتی ابواب عبادات، نکاح و طلاق نیز با نگاه روان‌شناختی تحلیل و فهم شوند که می‌تواند یک مکتب در فقه باشد. اما ترکیب اضافی فقه روان‌شناسی به معنای تفقه در موضوع‌ها و عمل روان‌شناختی است. آنچه در این نوشتار مدنظر است، ترکیب اضافی فقه روان‌شناسی است. اما همان‌گونه که بیان شد، منابع پژوهشی محدود است؛ از سوی دیگر، شواهد زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد بین یافته‌ها و اطلاعات حاصل از پژوهش و نیازهای واقعی جامعه شکاف و فاصله بسیاری وجود دارد. یکی از مهم‌ترین علل این فاصله، عدم ارتباط منطقی بین جهت‌گیری‌ها و عناوین پژوهشی با نیازهای واقعی تصمیم‌گیری است (فتحی و اجارگه، ۱۳۹۷: ص ۲۰). با توجه به آنچه بیان شد، مشروعیت بخشیدن به برنامه‌های پژوهشی مراکز علمی-پژوهشی فعال در فقه روان‌شناسی در گرو شناسایی نیازها براساس روش علمی است.

با مطالعه سیره عملی دانشمندان مسلمان از جمله شیخ مفید (رحمة الله علیه)، سید رضی (رحمة الله علیه)، سید مرتضی (رحمة الله علیه) و شیخ طوسی (رحمة الله علیه) می‌توان دریافت که بزرگان اسلام نیز فعالیت‌های علمی خود را بر مبنای نوعی نیازسنجی و اولویت‌گذاری بنا کرده بودند و این واقعیت تا دوره معاصر قابل رهگیری است. فعالیت‌های پژوهشی علامه طباطبایی (رحمة الله علیه) مؤیدی گویا بر این مدعا است (طباطبایی به نقل از فاضلی و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۱۱)؛ اما نیازسنجی پژوهشی به‌عنوان یک علم دارای قلمرو بسیار جوان و در حال تحول است. این قلمرو علمی که از یک‌سو در نیازسنجی و از سوی دیگر، در مدیریت پژوهشی ریشه دارد، سابقه چندانی ندارد. با مروری مختصر بر سوابق مطالعات انجام‌گرفته درباره شناسایی نیازهای پژوهشی، مشخص می‌شود که به‌رغم اهمیتی که نیازسنجی در تولید صحیح، نظام‌مند و تسریع علم دینی دارد، پژوهش‌ها و اقدامات انجام‌شده در این زمینه بسیار ناکافی است و به چند مورد محدود می‌شود.

تاکنون پژوهش‌های محدودی در داخل کشور در زمینه نیازسنجی صورت گرفته است و در سطح بین‌المللی نیز دستاوردهای بشری در این عرصه هنوز در حال تکامل و توسعه است (فتحی و اجارگه، ۱۳۸۷: ص ۴)؛ از این‌رو، در این زمینه فعالیت‌ها و طرح‌های محدودی در کشور قابل ردیابی است. البته پژوهش‌ها و طرح‌های مربوط به نیازسنجی آموزشی در مقایسه با نیازسنجی پژوهشی بیشتر و گسترده‌ترند (مانند پژوهش‌های فتحی و اجارگه، گویا، آقازاده، ابوالقاسمی و کامکاری، ۱۳۸۱؛ سعیدی رضوانی و بیتقی، ۱۳۸۲؛ سعیدی رضوانی و آهنچیان، ۱۳۸۶؛ امینی

و دیگران، ۱۳۸۴؛ زارعیان جهرمی و احمدی، ۱۳۸۴؛ شهیدی و دیگران، ۱۳۸۸؛ عمادزاده و دیگران، ۱۳۸۴؛ جعفری و یوسفی، ۱۳۸۳؛ شعبانی بهار و دیگران، ۱۳۸۶). در زمینه نیازسنجی پژوهشی هم، گرچه در سال‌های اخیر تلاش‌هایی در این زمینه صورت گرفته است (مازنی، ۱۳۹۸؛ ارفع بلوچی و دیگران، ۱۳۹۰)، در حوزه‌های مختلف از جمله پزشکی و سلامت، کشاورزی و سایر حوزه‌ها پژوهش‌های محدودی ملاحظه می‌شود (کریمی و دیگران، ۱۳۸۴).

معاونت پژوهش حوزه علمیه قم، در محدوده مراکز و مؤسسات علمی-اجرایی، چند اثر موجود نیازسنجی پژوهشی مرتبط در حوزه فقه با عنوان «اولویت‌های پژوهشی دستگاه‌های علمی-اجرایی در حوزه دین» در سال ۱۳۸۶ در چهارده رشته انجام داد که یکی از آن‌ها رشته فقه بوده است. اولویت‌های پژوهشی بخش فقه، تنها ۸۱ عنوان در زمینه فقه به طور عام بود و هیچ اشاره‌ای به موضوع‌های فقه روان‌شناسی نشده است. به همت همین معاونت، عماد و دیگران در سال ۱۳۹۱ کتابی دیگر با عنوان اولویت‌های پژوهشی دانش فقه تهیه کردند که به حوزه فقه عمومی اختصاص دارد و هیچ اشاره‌ای به فقه‌های مضاف نشده است. شاید بتوان دلیل آن را به طور کلی عدم دغدغه پژوهشگران در عرصه فقه مضاف به‌ویژه فقه روان‌شناسی و نیز نبود کارشناسان فقه روان‌شناسی در تحقیق دانست؛ همچنین، فاضلی و دیگران اثری با عنوان اولویت‌های پژوهشی در مناسبات دین و روان‌شناسی را در ۷۱۱ محور و نیاز پژوهشی تدوین کردند که در آن هیچ موضوع فقهی در خصوص فقه روان‌شناسی به چشم نمی‌خورد که دلیل آن را می‌توان در انجام پژوهش براساس گرایش‌های روان‌شناسی و عدم توجه بر اشتهال دین بر فقه دانست. اما پیشینه پژوهشی درباره نیازسنجی پژوهشی فقه روان‌شناسی در سطح ملی وجود ندارد و این تحقیق نخستین سند نیازسنجی پژوهشی در فقه روان‌شناسی است.

از این رو، هدف از پژوهش حاضر شناسایی نیازهای پژوهشی فقه روان‌شناسی است تا با فراهم کردن اطلاعات صحیح و کافی، گامی مؤثر در زمینه برنامه‌ریزی پژوهشی و انجام پژوهش‌های دارای اولویت بردارد.

روش پژوهش

به‌طور کلی روش‌های پژوهش در علوم رفتاری را می‌توان براساس سه ملاک هدف پژوهش، نحوه گردآوری داده‌ها و چهارچوب حاکم بر روش تقسیم کرد (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵). پژوهش حاضر براساس هدف پژوهش، از نوع کاربردی و براساس گردآوری داده‌ها، ترکیبی از روش پیمایشی (بهره‌گیری از مصاحبه و پرسش‌نامه) و تحلیل محتواست و براساس چهارچوب حاکم، از نوع روش کیفی است. از روش تحلیل محتوا بدین صورت استفاده شد که موضوع به ۱۱ منطقه

محتوایی (به صورت گرایشی) دسته‌بندی شد. مثلاً گرایش خانواده یکی از مناطق محتوایی بود که متون مرتبط (مصاحبه از اشخاص و مدیران مراکز و سایر منابع مکتوب) خلاصه و فشرده شد و یک متن واحد (یک واحد تحلیل) را تشکیل داد. سپس متن خلاصه‌شده به واحدهای معنا از هم مجزا و رمزگذاری (کد) و مقوله‌بندی شد. در جدول زیر مراحل ذکر شده در یکی از نیازهای استخراج شده در گرایش خانواده اجرا شده است.

جدول ۱. مثال از منطقه محتوایی، واحدهای معنا، واحد معنای فشرده‌شده و کدها

منطقه محتوایی	واحد معنا	واحد معنای فشرده‌شده	کد
خانواده	تجسس مرد در امور زن یا برعکس (مثل چک کردن موبایل) و نیز تجسس در امور بچه‌ها یکی از موضوعات مبتلابه است که از نظر فقهی باید بررسی شود و به مشاور کمک زیادی می‌کند.	بررسی فقهی حکم تجسس مرد در امور زن و فرزندان یا برعکس (مثل چک کردن موبایل)	تجسس

جامعه آماری پژوهش شامل منابع اسنادی (مقاله، کتاب، پایان‌نامه)، منابع انسانی (کارشناسان روان‌شناسی دینی، مدیران مراکز مشاوره و مشاوران با رویکرد اسلامی در شهر قم) و منابع سازمانی (مراکز مشاوره دینی در شهر قم) در فقه روان‌شناسی است.

نمونه آماری در مرحله شناسایی نیازها و عناوین پژوهشی، منابع اسنادی شامل منابع علمی-پژوهشی داخلی و نمونه آماری شامل ۹ کتاب، ۱۴ مجله، ۵۰ پایان‌نامه؛ نمونه آماری در منابع انسانی و سازمانی شامل ۱۰ مدیر پژوهشی حوزوی، ۲۰ کارشناس روان‌شناسی اسلامی، ۷ مرکز مشاوره از مراکز حوزه علمیه قم می‌شود. روش نمونه‌گیری در منابع اسنادی، سازمانی و انسانی هدف‌دار است. این روش به این دلیل انتخاب شد که در این پژوهش نیاز به نمونه‌های خبره و دارای اطلاعات غنی و نیز منابع غنی و معتبر وجود داشت (باس و کانن، ۲۰۱۲: ص ۹). در گزینش منابع اسنادی غنای علمی، استحکام متن، مرجع بودن و اصیل بودن به‌عنوان ملاک‌های گزینش مورد توجه قرار گرفت. در گزینش روان‌شناسان و مشاوران ملاک متدین بودن، اهمیت دادن به مسائل شرعی در فرایند مشاوره و درمان و تخصص در حیطه مورد مشاوره (حداقل ۸ سال) مورد توجه قرار گرفت. تنوع مراجعان مرکز، دغدغه‌مندی مرکز و متدین بودن مراجعه‌کنندگان ملاک‌های گزینش مراکز بود.

ابزار گردآوری اطلاعات این پژوهش مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته بود. این ابزار در مرحله جمع‌آوری اطلاعات برای شناسایی عناوین و نیازهای پژوهشی در زمینه فقه روان‌شناسی با افراد مربوطه استفاده شد. به این صورت که مصاحبه در چهارچوب ده سؤال صورت می‌گرفت که قبل از آن توسط همان کارشناسان پر شده بود تا نظریات کارشناس مصاحبه‌شونده در همان موضوع‌ها به صورت عمیق‌تر دریافت شود. شایان ذکر است که ده سؤال مصاحبه توسط شش کارشناس مجرب که مشتمل بر دو روان‌سنج، دو مجتهد و دو روان‌شناس بودند، تأیید شد. بدین معنا که CVR ده سؤال از عدد جدول لاوشه (۰/۶۲) بزرگ‌تر بود؛ بنابراین، حاکی از آن بود که وجود سؤال‌های مربوط با سطح معناداری آماری قابل قبول ($p < 0.05$) در این ابزار ضروری و مهم است. همچنین، نتایج حاکی از آن بود که ده سؤال نمره CVI بالاتر از ۰/۷۹ داشته‌اند؛ از این رو، مناسب تشخیص داده شدند.

مراحل شناسایی نیازها

برای شناسایی نیازها در پژوهش حاضر مراحل زیر طی شد:

۱. تعیین اهداف نیازسنجی پژوهشی: در این گام اهداف اصلی و فرعی پژوهش به منظور انسجام‌بخشی و جهت‌دهی پژوهش تدوین شد.
۲. گزینش رویکرد شناسایی نیازهای پژوهشی: تعیین رویکرد نقش بارزی در جهت‌گیری فرایند نیازسنجی پژوهشی دارد. آنچه در عمل اتفاق می‌افتد، استفاده ترکیبی از رویکردهای مختلف در فرایند نیازسنجی پژوهشی به جای استفاده از یک رویکرد انحصاری و خاص است (فتحی و اجارگام، ۱۳۸۹: ص ۴۷). رویکرد پژوهش حاضر از نوع ترکیبی و چند معیاره (استفاده هم‌زمان از دو یا چند رویکرد) است که شامل رویکرد آسیب‌شناختی^۱، رویکرد محتوایی^۲ و رویکرد تقاضامحور^۳ می‌شود.
۳. شناسایی نیازهای پژوهشی، کدگذاری، مقوله‌بندی و پالایش آن: در پژوهش حاضر برای دستیابی به نیازها و عنوان‌های پژوهشی از منابع مکتوب، منابع انسانی و منابع سازمانی، که هر یک از این منابع در بخش روش پژوهش آمده است، استفاده شد. قبل از پالایش عناوین پژوهشی در مرحله مصاحبه و منابع مکتوب، مقوله‌بندی و کدگذاری انجام شد

1. Pathological Approach
2. Substantive Approach
3. Demand-Oriented Approach

تا از تکراری بودن نیازها جلوگیری شود و همچنین از تمام اطلاعات حداکثر بهره‌برداری صورت پذیرد. پس از شناسایی عنوان‌های پژوهشی، تمام عنوان‌ها به منظور اطمینان از تناسب نیاز، توسط پژوهشگران بررسی شد و پس از حصول اطمینان، به عنوان‌های پژوهشی گرایش مورد نظر اضافه شد.

۴. دریافت نظرها، ایده‌ها، نقدها و پیشنهادهای صاحب‌نظران در زمینه نیازها و جاگذاری مناسب در گرایش‌های دهگانه و جمع‌بندی دیدگاه‌ها از سوی پژوهشگران.

یافته‌های پژوهش

پس از بررسی داده‌ها اطلاعات تحلیل شد؛ یافته‌های به‌دست آمده، به‌طور خلاصه، در جدول‌های زیر منعکس شده است.

جدول ۲. تعداد و درصد نیازهای پژوهشی به تفکیک گرایش‌های روان‌شناسی

ردیف	گرایش	تعداد نیاز به‌دست آمده	درصد هر گرایش نسبت به کل
۱	مشاوره و روان‌درمانی	۴۸	۳۵/۰۳
۲	خانواده	۳۰	۲۱/۸۹
۳	آسیب‌شناسی روانی	۲۲	۱۶/۰۵
۴	یادگیری	۱۰	۷/۲۹
۵	فراروان‌شناسی	۷	۵/۱۰
۶	اخلاق	۶	۴/۳۷
۷	روش تحقیق و روان‌سنجی	۶	۴/۳۷
۸	شخصیت	۵	۳/۶۵
۹	اجتماعی	۲	۱/۴۴
۱۰	عمومی	۱	۰/۷۲
۱۱	جمع	۱۳۷	۱۰۰

آنچه در جدول بالا آمده است، خلاصه‌ای از نیازهای پژوهشی به‌دست آمده در فقه روان‌شناسی است که به‌ترتیب از بیشترین تا کمترین نیاز پژوهشی در گرایش‌های گوناگون ارائه شده است. گرایش مشاوره و روان‌درمانی با ۴۸ نیاز پژوهشی با معادل درصدی ۳۵/۰۳ بیشترین نیاز پژوهشی را به خود اختصاص داده است و پس از آن گرایش خانواده با ۳۰ نیاز پژوهشی و معادل درصدی ۲۱/۸۹ و گرایش آسیب‌شناسی روانی با ۲۲ نیاز پژوهشی و معادل درصدی ۱۶/۰۵ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین، کمترین نیاز پژوهشی را گرایش عمومی با ۱ نیاز و معادل درصدی ۰/۷۲

و پس از آن گرایش اجتماعی با ۲ نیاز و معادل درصدی ۱/۴۴ به خود اختصاص داده‌اند. در جدول زیر نتایج تفصیلی عناوین پژوهشی مشتمل بر ۱۳۷ عنوان پژوهشی به‌ترتیب از بیشترین نیاز پژوهشی تا کمترین آن در ده گرایش روان‌شناسی تنظیم شد است. همان‌طور که در بخش روشی در موضوع مراحل شناسایی نیاز بیان شد، جاگذاری عناوین با نظر کارشناسان صورت پذیرفته است.

جدول ۳. مجموع عناوین پژوهشی برحسب گرایش

ردیف	گرایش	نیازهای پژوهشی
۱	مشاوره و روان‌درمانی	حکم فقهی مواجهه با شک و تردید مذهبی (وسواس فکری) و توصیه مشاور به کنارگذاشتن دین به‌طور موقت
۲	مشاوره و روان‌درمانی	تحلیل فقهی مواجهه درمانی ^۱ در درمان اختلال بی‌میلی یا کم‌میلی جنسی
۳	مشاوره و روان‌درمانی	واکاوی فقهی تخصص (تحصیلات، زمینه‌های تخصصی) در روان‌شناسی و حکم خسارات واردشده بر مراجع ^۲
۴	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی مراجعه به مشاور کافر یا غیرمسلمان
۵	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم تحریک مشاور در مطالعه برخی از موضوع‌های روان‌شناختی مثل اختلالات جنسی
۶	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی جواز بیان مشکلات خصوصی زندگی به مشاور و روان‌شناس
۷	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی صفات مشاور نظیر رازداری
۸	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی مراجعه به روان‌شناس رازدار در صورت تساوی علمی
۹	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی مراجعه به روان‌شناس جنس مخالف در طرح مسائل زندگی
۱۰	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی بیان مشکلات فردی در صورت فاش شدن اسرار دیگران
۱۱	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی وظیفه مشاور در قبال اسرار مراجعان و بیماران
۱۲	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی بیان اسرار مراجع در صورت نیاز مشاور به همفکری با سایر کارشناسان

1 . Exposure therapy

۲. در مواردی دیده می‌شود که فرد در این زمینه تحصیلات آکادمیک ندارد، اما اقدام به مشاوره می‌کند و یا در مواردی مشاهده می‌شود که فرد دارای تحصیلات روان‌شناسی است، اما در حیطه تخصصی خودش، که مثلاً مشاوره کودک است، فعالیت نمی‌کند و در تمام حیطه‌های خانواده، تحصیلی، شغلی، ازدواج و غیره، که نیاز به تخصص بالاتر دارد، مشاوره می‌دهد. از نظر فقهی در این‌گونه موارد حکم چیست؟

۱۳	مشاوره و روان‌درمانی	پژوهشی در حکم فقهی فاش کردن اسرار دیگران (با اجازه و بدون اجازه مراجع)
۱۴	مشاوره و روان‌درمانی	پژوهشی در حکم فقهی استماع اسرار دیگران توسط مشاور از ناحیه مراجع
۱۵	مشاوره و روان‌درمانی	پژوهشی در حکم فقهی اقرار به قتل یا موارد مشابه و جواز اطلاع به درخواست مراجع ذیصلاح
۱۶	مشاوره و روان‌درمانی	کاوشی در حکم فقهی همکاری روان‌شناس با دادگاه در فاش کردن اسرار (در جرائم مخلّ نظم عمومی یا سازمان‌یافته و جرائم فردی)
۱۷	مشاوره و روان‌درمانی	واکاوی حکم فقهی فاش کردن اسرار حکومت اسلامی در صورت در گرو بودن درمان مراجع
۱۸	مشاوره و روان‌درمانی	موارد جواز ورود به مسائل خصوصی مراجع توسط مشاور از منظر فقه
۱۹	مشاوره و روان‌درمانی	موارد جواز ورود به مسائل خصوصی مراجع توسط اطرفیان با روی آورد فقهی
۲۰	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی روش مشاهده طبیعی در مسائل خصوصی (مثل بوسه و هم‌آغوشی، کلمات عاشقانه) در حضور مشاور
۲۱	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی مشاهده رفتار مراجع بدون اذن از منظر فقه
۲۲	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم نگاه به مراجع در جلسه مشاوره در فقه امامیه
۲۳	مشاوره و روان‌درمانی	واکاوی حکم ثبت یا بازگویی اسرار خصوصی مراجع توسط مشاور (به دانشجویان و غیره) در فقه امامیه
۲۴	مشاوره و روان‌درمانی	واکاوی حکم تبدیل جلسه‌های مشاوره به منشورات علمی در فقه امامیه
۲۵	مشاوره و روان‌درمانی	واکاوی فقهی ضبط و نشر محتوای مشاوره بدون اجازه در فقه امامیه
۲۶	مشاوره و روان‌درمانی	اعتبار نظر مشاور در مصداق‌شناسی موضوع‌های فقهی نظیر جنون، سفاهت و ارتداد از منظر فقه
۲۷	مشاوره و روان‌درمانی	کاوش در حکم فقهی ترک تدریجی اختلالات روان‌شناختی دارای حرمت یا وجوب نظیر خودارضایی، اعتیاد، زنجبارگی
۲۸	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی تراحم توصیه‌های روان‌شناختی با گزاره‌های فقهی ^۱
۲۹	مشاوره و روان‌درمانی	پژوهشی در خلوت با نامحرم در مشاوره (تلفنی یا حضوری) از منظر فقه
۳۰	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی تکنیک‌های درمان اکت ^۲ (درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد) با توجه به استخفاف گناه

۱. نظیر جایگاه وجوب احسان به والدین و توصیه مشاور به عدم ارتباط زیاد یا سفر رفتن با والدین.

2. ACT (Acceptance Commitment Therapy).

۳۱	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم گروه‌درمانی در بیماری‌های روانی نظیر افسردگی، وسواس، اختلالات جنسی
۳۲	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم دریافت اجرت در مشاوره
۳۳	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی میزان و حدود ارتباط مشاور با مراجع (نگاه و صوت و گفت‌وگو و خنده و غیره) در فرایند مشاوره
۳۴	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم برچسب‌های منجر به ناامیدی ^۱ و ارتباط آن بر معاونت در گناه
۳۵	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم توصیه به حرام‌ها در صورت اضطراب مثل گوش دادن به موسیقی یا دیدن فیلم برای افزایش میل جنسی
۳۶	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم جلوگیری از حرام (مثل خودارضایی) با توصیه به حرام دیگر مثل دوست‌یابی جنس مخالف
۳۷	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی حکم فقهی آشنایی پیش از ازدواج بدون عقد
۳۸	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم مشاوره در موضوع‌های تخصصی بدون تخصص
۳۹	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی گروه‌درمانی با توجه به اقرار برخی از گناهان در جمع
۴۰	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی رقص درمانی ^۲ از منظر فقه
۴۱	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی موسیقی درمانی ^۳ از منظر فقه
۴۲	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی باور به چشم‌زخم
۴۳	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم لذت‌بردن از گفت‌وگو و آزمایش‌گیری از مشاور
۴۴	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی موارد ضمان مشاور در هزینه مشاوره از منظر فقه
۴۵	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی شرط رضایت شوهر برای شرکت در جلسات مشاوره
۴۶	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی ضمان زن در هزینه مشاوره بدون اذن شوهر
۴۷	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم ارتباط عاطفی و همدلی با مراجع در فرایند مشاوره
۴۸	مشاوره و روان‌درمانی	بررسی فقهی حکم دریافت و دادن هدیه در فرایند مشاوره در فرض همجنس‌بودن مراجع و مشاور و ناهمجنس‌بودن آن‌ها

۱. یعنی مشاور پس از تشخیص قطعی یا احتمالی چگونه برای مراجع بازگو کند تا منجر به ناامیدی نشود.

2. Dance Therapy
3. Music Therapy

۴۹	خانواده	مصاداق‌شناسی گناه در موارد وجوب ازدواج دختر یا پسر
۵۰	خانواده	بررسی حدود و موارد اطاعت و نشوز زن از شوهر و ارتباط آن با تقسیم قدرت
۵۱	خانواده	بررسی ملاک به حرام افتادن در موارد وجوب ازدواج
۵۲	خانواده	موضوع‌شناسی انواع خیانت زناشویی از منظر روان‌شناسی و فقه و احکام آن
۵۳	خانواده	بررسی حکم حق فسخ ازدواج با کتمان زن یا مرد درباره وضعیت سلامتی، اقتصادی، شغلی، تحصیلی و خانوادگی
۵۴	خانواده	بررسی حکم توصیه مشاور به ازدواج یا منع آن با توجه به تفاوت‌های شخصیتی، مذهبی و عقیدتی
۵۵	خانواده	بررسی فقهی توصیه مشاور به طلاق با توجه به تفاوت‌های شخصیتی
۵۶	خانواده	بررسی فقهی توصیه مشاور به طلاق با توجه به تفاوت‌های مذهبی و عقیدتی
۵۷	خانواده	بررسی فقهی تدلیس در بکارت
۵۸	خانواده	بررسی حدود و مرزهای ازدواج موقت برای زن و مرد (مجرد، متأهل، مطلقه) و احکام آن
۵۹	خانواده	بررسی حدود و حکم ارتباط با جنس مخالف برای زنان و مردان مجرد و متأهل
۶۰	خانواده	بررسی حکم ابراز محبت و روابط عاطفی مرد به زن در فرض بازداری زن از گناه و عدم آن
۶۱	خانواده	بررسی تراحم ابراز علاقه غیرواقعی مرد با ابراز نکردن علاقه منجر به گناه زن ^۱
۶۲	خانواده	بررسی حکم نشوز مرد و ارتباط آن با اختلال بی میلی یا کم میلی جنسی در روان‌شناسی
۶۳	خانواده	بررسی حکم توصیه به طلاق در موارد ناسازگاری روان‌شناختی
۶۴	خانواده	بررسی فقهی نظافت و آراستگی ظاهری برای زن و مرد (محرم و نامحرم)
۶۵	خانواده	بررسی فقهی حکم تجسس مرد در امور زن و فرزندان یا برعکس (مثل چک کردن موبایل)
۶۶	خانواده	بررسی فقهی حدود اذن شوهر و تعارض آن با واجبات زن (مثل تعارض اذن مرد با صلّه رحم زن در بیرون از خانه)
۶۷	خانواده	بررسی فقهی تعارض درخواست خانه مستقل زن و عدم رضایت مادرشوهر با توجه به لزوم اطاعت از والدین
۶۸	خانواده	بررسی حد و مرز توصیه به طلاق از منظر روان‌شناسی و فقه
۶۹	خانواده	موضوع‌شناسی خیانت و حکم آن در فقه شیعه
۷۰	خانواده	بررسی فقهی طلاق و فسخ نکاح در موارد ابتلای زن یا مرد به امراض مقاربتی
۷۱	خانواده	واکاوی فقهی بخشش مهریه به شیوه زبانی از سوی زن و سقوط آن
۷۲	خانواده	بررسی تطبیقی فقهی طلاق در مذاهب مختلف اسلامی با نگرش روان‌شناختی

۱. در مشاوره از خانم‌ها و آقایان یا فرزندان می‌شنویم که ابراز کلمات محبت‌آمیز برایشان مهم است و عدم ابزار آن از سوی همسران یا والدین آنان را به گناه و ارتباط با نامحرم کشیده است؛ ممکن است همسرانی بگویند ما واقعاً از ته دل همسرمان را دوست نداریم آیا برای دفع مفسده، ابزار دروغی این کلمات محبت‌آمیز واجب است؟

۷۳	خانواده	بررسی فقهی دروغ‌های مصلحتی در جهت اصلاح روابط زوجین و خانواده‌های اصلی ازسوی مشاور
۷۴	خانواده	بررسی فقهی استخاره در مشاوره ازدواج
۷۵	خانواده	بررسی فقهی سردمزاجی و گرممزاجی (زن یا مرد) برای تجویز طلاق ازسوی مشاور
۷۶	خانواده	بررسی فقهی حکم تعارض نفقه همسر با نفقه والدین
۷۷	خانواده	بررسی فقهی حکم تعارض سخن والدین زن و شوهر برای خروج از منزل در دوره عقد
۷۸	خانواده	بررسی فقهی حکم مداخله والدین در امور زندگی زوجین
۷۹	آسیب‌شناسی روانی	حکم اعلام برجسب اختلالات روان‌شناختی (اختلالات شخصیت، افسردگی، وسواس) به مراجعان
۸۰	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی احساس گناه و ارتباط آن با یأس از رحمت خدا
۸۱	آسیب‌شناسی روانی	موضوع‌شناسی بدرفتاری جنسی ^۱ از منظر روان‌شناسی و فقه
۸۲	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی اختلال هراس جنسی زن با توجه به حکم و جوب تمتع جنسی مرد
۸۳	آسیب‌شناسی روانی	بررسی حکم وسواس (عملی، فکری) در کارهای نیک مثل نظم و ترتیب یا بد نظیر افکار تکرارشونده خیانت زناشویی
۸۴	آسیب‌شناسی روانی	بررسی حکم و رابطه ترس شدید از خدا با فوبی در روان‌شناسی ^۲
۸۵	آسیب‌شناسی روانی	بررسی سقوط و عدم سقوط تکالیف شرعی در اختلالات تجزیه‌ای (نظیر مسخ شخصیت ^۳ و مسخ واقعیت ^۴)
۸۶	آسیب‌شناسی روانی	رابطه «اسکیزوفرنی» با «جنون در فقه» و احکام آن
۸۷	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی وسواس دزدی و ارتباط آن با حدود دزدی در فقه
۸۸	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی اختلال هویت جنسی ^۵
۸۹	آسیب‌شناسی روانی	بررسی موضوع فقه (فعل المکلفین) و ارتباط آن با اختلالات روان‌شناختی غیراختیاری
۹۰	آسیب‌شناسی روانی	واکاوی فقهی اختلال سلوک و ارتباط آن با سوء خلق
۹۱	آسیب‌شناسی روانی	حکم تکلیفی و وضعی رفتارهای غیراختیاری (نظیر کتک‌زدن در اختلال ptsd؛ جنون)
۹۲	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی حکم بدریخت‌انگاری بدن ^۶ مثل مو، بینی، چشم، شکم، گونه و غیره.
۹۳	آسیب‌شناسی روانی	بررسی اختلال ساختگی ^۷ و ارتباط آن با دروغ و حکم آن

1 . sexual abuse

۲. ترس شدید از خدا اختلال روان‌شناختی است؟ اگر ترس از خدا منجر به اختلال در نظام معیشت یا ایذای مؤمن شود، حکم آن چیست؟

3. depersonalization disorder
4. derealization disorder
5. Gender identity disorder- transexuality
6. Body dysmorphic disorder
7. Factitious disorder

۹۴	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی همجنس‌گرایی ^۱ و ارتباط آن با لواط
۹۵	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی دگر جنس‌گرایی ^۲
۹۶	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی آسان‌کشی (مرگ ترحمی) ^۳
۹۷	آسیب‌شناسی روانی	بررسی حکم تغییر جنسیت در اختلالات جنسی
۹۸	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی کودک‌آزاری
۹۹	آسیب‌شناسی روانی	بررسی حکم فقهی مرتدان دارای اختلالات روان‌شناختی (سقوط حد و سایر احکام ارتداد)
۱۰۰	آسیب‌شناسی روانی	بررسی فقهی مدعیان دروغین امامت یا نبوت با توجه به اختلالات شخصیت (مثل شخصیت خودشیفته) ^۴
۱۰۱	یادگیری	بررسی فقهی اصل تغافل و نادیده‌انگاری در تربیت فرزند
۱۰۲	یادگیری	بررسی فقهی حدود و صغور تنبیه بدنی در تربیت فرزند توسط والدین، معلم و دیگران
۱۰۳	یادگیری	بررسی فقهی حکم تشویق و تنبیه
۱۰۴	یادگیری	بررسی فقهی حکم تنبیه بدنی کودک با توجه به انجام کار حرام مثل دورغ و دزدی توسط والدین یا دیگران
۱۰۵	یادگیری	بررسی فقهی آموزش جنسی به کودکان در دوره‌های سنی مختلف
۱۰۶	یادگیری	بررسی فقهی ترک واجب یا ارتکاب حرام توسط فرزند و تنبیه بدنی
۱۰۷	یادگیری	بررسی فقهی فرار از خانه (دختر یا پسر) و وظیفه والدین با توجه به مراحل امر به معروف و نهی از منکر
۱۰۸	یادگیری	بررسی حدود پاسخ به سؤالات جنسی کودکان (مثل نحوه فرزندآوری) از دیدگاه فقهی و جواز دورغ یا توریه در این موارد
۱۰۹	یادگیری	بررسی فقهی سقوط یا عدم سقوط تکالیف شرعی در دوران یادزدودگی ^۵ موقت در اختلالات روان‌شناختی
۱۱۰	یادگیری	بررسی فقهی حدود و صغور تنبیه بدنی
۱۱۱	فراروان‌شناسی	بررسی فقهی حکم یوگا ^۶ و توصیه آن به مراجع
۱۱۲	فراروان‌شناسی	بررسی فقهی مراقبه متعالی ^۷ TM ^۸ و توصیه آن به مراجع
۱۱۳	فراروان‌شناسی	کاوشی در هیپنوتیزم از منظر فقه
۱۱۴	فراروان‌شناسی	تحقیقی در حکم فقهی استفاده از هیپنوتیزم در درمان بیمارهای روان‌شناختی نظیر هراس

1. homosexual

2. hetrosexual

3. euthanasia

4. Narcissism disorder

۵. از دست دادن حافظه به‌طور موقت.

6. Yoga

۷. روشی برای آرامش جسم و روان که شخص در وضعیتی راحت می‌نشیند و با تکرار یک مانترا (یک صوت یا کلمه) می‌کوشد که ذهنش را از فکر خالی کند (شارف، ۱۳۸۹).

8. Transcendental Meditation.

۱۱۵	فراروان‌شناسی	بررسی فقهی کهنانت و احضار روح در درمان بیماری‌های روانی
۱۱۶	فراروان‌شناسی	بررسی فقهی سحر و جادو در مشاوره و درمان روان‌شناختی (نظیر مهار عشق زن متأهل به مرد نامحرم)
۱۱۷	فراروان‌شناسی	بررسی فقهی تجویز دعای مأثور و غیرمأثور برای رفع مشکلات روان‌شناختی
۱۱۸	اخلاق	بررسی فقهی محروم‌سازی غذایی در تربیت فرزند
۱۱۹	اخلاق	بررسی فقهی امر به معروف و نهی از منکر والدین توسط فرزندان با توجه به وجوب احسان و عدم اذیت آنان
۱۲۰	اخلاق	بررسی فقهی عادات مخرب (توهین، سرزنش، تحقیر، تمسخر، فحش و ناسزا) در روابط زوجین
۱۲۱	اخلاق	بررسی فقهی حکم یادگیری و یاددهی علوم غریبه (نجوم، جفر و رمل) در درمان بیماری‌های روان‌شناختی
۱۲۲	اخلاق	بررسی فقهی طولانی‌کردن جلسات مشاوره توسط مشاور یا مراجع
۱۲۳	اخلاق	بررسی فقهی حکم توصیه به ترمیم بکارت برای ازدواج و ارتباط آن با تدلیس
۱۲۴	روش تحقیق و روان‌سنجی	حکم فقهی توصیه به ازدواج یا منع آن با توجه به تست‌های روان‌شناختی برای مشاور و مراجع
۱۲۵	روش تحقیق و روان‌سنجی	حکم شرعی توصیه به طلاق با توجه به تست‌های روان‌شناختی برای مشاور و عمل به توصیه توسط مراجع از باب لزوم عمل به قول خیره
۱۲۶	روش تحقیق و روان‌سنجی	کاوشی فقهی در آزمایش بر روی حیوان اعم از حلال‌گوشت و حرام‌گوشت
۱۲۷	روش تحقیق و روان‌سنجی	بررسی حکم آزمایش بر روی انسان
۱۲۸	روش تحقیق و روان‌سنجی	بررسی حکم ناهمجنسی مشاهده‌گر و مشاهده‌شونده در تحقیقات آزمایشی
۱۲۹	روش تحقیق و روان‌سنجی	واکاوی فقهی روش مشاهده طبیعی در مسائل جنسی در فرض همجنسی و ناهمجنسی مشاهده‌گر
۱۳۰	شخصیت	موضوع‌شناسی شخصیت بدبین و ارتباط آن با سوءظن از منظر فقه
۱۳۱	شخصیت	بررسی فقهی ریا، خودنمایی و شخصیت‌نمایی
۱۳۲	شخصیت	بررسی تطبیقی فقهی خو پسندی، غرور و شخصیت‌خودشیفته
۱۳۳	شخصیت	بررسی تطبیقی صفت اخلاقی تکبر و غرور با شخصیت‌خودشیفته در روان‌شناسی و واکاوی فقهی آن
۱۳۴	شخصیت	بررسی تطبیقی صفت اخلاقی ریا با شخصیت‌نمایی در روان‌شناسی و واکاوی فقهی آن
۱۳۵	اجتماعی	بررسی فقهی خشونت خانگی علیه زن (فیزیکی، جنسی، روانی مثل باج‌خواهی، تحقیر و توهین و محرومیت)
۱۳۶	اجتماعی	بررسی فقهی انواع خشونت خانگی (فیزیکی، روانی مثل باج‌خواهی، تحقیر و توهین و محرومیت) خانگی در حق فرزندان
۱۳۷	همه گرایش‌ها	واکاوی فقهی تحصیل در گرایش‌های روان‌شناسی

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌ها و ارزیابی‌های صورت‌گرفته، مشخص شد که در حوزه‌ی فقه روان‌شناسی الگوی منسجم و روشمند وجود ندارد. یکی از مزیت‌های پژوهش حاضر، استفاده از منابع متعدد برای دستیابی به نیازهای پژوهشی است. هر یک از این منابع به‌علت داشتن اطلاعات خاص و زاویه‌ی نگاه متفاوت اهمیت ویژه‌ای دارند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

در بخش منابع اسنادی، منابع علمی پژوهشی داخلی به جهت بررسی وضعیت موجود و پیشنهاد‌های ارائه‌شده در آن‌ها بررسی شدند. در بخش منابع انسانی، مصاحبه از مدیران پژوهشی برای تعیین استراتژی‌های عمده پژوهشی، مصاحبه از اساتید و کارشناسان روان‌شناس به جهت نیازمندی تخصصی آن‌ها، مصاحبه با مراجعان به‌علت توجه به رویکرد آسیب‌شناسی و تقاضامحور، بررسی انتظارات آن‌ها و در نتیجه دستیابی به نیازهای خاص جامعه مورد نظرخواهی قرار گرفتند. در بخش منابع سازمانی، تعدادی از نهادهای علمی پژوهشی و اجرایی مشاوره و روان‌شناسی به جهت دستیابی به وضعیت پژوهشی موجود و نیازهای پژوهشی آن‌ها، مورد نظرخواهی قرار گرفتند. به‌طور کلی، فرایند مشارکت افراد و گروه‌های مختلف دارای دانش تخصصی و مراجعان سبب غنی شدن و جامعیت می‌شود (کیسی، ۲۰۱۱: ص ۵۶).

از نتایج مهم پژوهش حاضر، دستیابی به ۱۳۷ مسئله پژوهشی در ۱۱ گرایش روان‌شناسی است. نتایج نشان داد که بیشترین نیازهای شناسایی شده در گرایش مشاوره و روان‌درمانی، خانواده و آسیب‌شناسی روانی به ترتیب با اختصاص ۳۵/۰۳، ۲۱/۸۹، ۱۶/۰۵ درصد از کل نیازهاست. این مسئله نشان‌دهنده اهمیت این گرایش‌ها و پتانسیل آن‌ها در زمینه پژوهش‌های فقه روان‌شناسی است. تعداد زیاد نیازها در سه گرایش بیان شده به سبب این است که متعلق احکام پنج‌گانه، افعال مکلفین است و این سه گرایش بیشترین ارتباط را با حوزه فعل و رفتار مکلف دارند و همچنین بیشتر کارشناسان روان‌شناسی مشغول به مشاوره‌اند که این سه موضوع بیشترین مراجعان را در حیطه کلینیکی به خود اختصاص داده است (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۶: ص ۱؛ احمدی، ۱۳۸۶: ص ۹۰). از طرفی، کمترین نیازهای شناسایی شده متعلق به گرایش‌های روان‌شناسی عمومی و روان‌شناسی اجتماعی به ترتیب با اختصاص ۱/۴۴ و ۰/۷۲ درصد از کل نیازهاست. تعداد کم نیازهای پژوهشی در گرایش روان‌شناسی عمومی به‌علت ماهیت این گرایش و پراکنده بودن روان‌شناسی عمومی در سایر گرایش‌ها (اتکینسون و دیگران، ۱۳۹۰: ص ۴۹) پیش‌بینی می‌شد، اما در گرایش روان‌شناسی اجتماعی، تعداد نیازهای به‌دست آمده با توجه به ماهیت کاربردی بودن پژوهش، تداخل موضوعی با گرایش مشاوره و روان‌درمانی در بخش اصول و فنون نظیر گوش دادن،

همدلی، روابط کلامی و غیرکلامی و نیز تداخل موضوعی با گرایش خانواده (سالاری فر، ۱۳۸۵: ص ۱۸۳) کاهش پیدا کرد.

به طور کلی، نتایج پژوهش حاضر به پژوهشگران، دانشجویان و دیگر افراد علاقه مند در انتخاب موضوع پژوهش و برقراری ارتباط با این موضوع ها کمک می کند. بر این اساس، یافته ها موجب جذب سرمایه مؤسسات پژوهشی و دستگاه های اجرایی فرهنگی برای حمایت از نیازهای پژوهشی خواهد شد. همچنین، راهگشای پژوهش های بعدی در زمینه نیازسنجی در عرصه فقه روان شناسی می شود.

از محدودیت های پژوهش حاضر به دلیل کیفی بودن آن، مسئله تعمیم یافته است. از دیگر محدودیت های پژوهش عدم همکاری برخی از مراکز مشاوره بوده است؛ از این رو، تعمیم نتایج آن به سطوح مختلف جامعه دینی باید با احتیاط همراه باشد. با توجه به اینکه هدف پژوهش های کاربردی حل مسئله و سرانجام دستیابی به اطلاعاتی جهت اخذ تصمیم و رفع نیازها و مشکلات فوری است و از طریق پژوهش های کاربردی است که می توان اعتبار فرضیه ها را که به وسیله پژوهش های بنیادی صورت بندی شده اند آزمود (دلاور، ۱۳۸۴: ص ۶۱)، پیشنهاد می شود در نیازسنجی های آتی نسبت به این پژوهش ها توجه بیشتری از نظر معنوی و مادی صورت گیرد. انجام طرح های نیازسنجی هر دو سال یک بار به منظور شناسایی نیازهای روز جامعه نیز از پیشنهادهای پژوهش است. همچنین، پیشنهاد می شود این پژوهش در جامعه دانشگاهی و جامعه عمومی صورت پذیرد.

کتابنامه

۱. اتکینسون، ریتال ل؛ اتکینسون، ریچارد، س؛ هیلگارد، ارنست ر. ۱۳۹۰. زمینه روان‌شناسی. ترجمه محمدنقی براهنی و همکاران. تهران: انتشارات رشد.
۲. احمدی، خدابخش. ۱۳۸۶. «بررسی نیازهای خانواده‌ها به خدمات مشاوره‌ای». مجله مطالعات فرهنگی. شماره ۱۰ و ۱۱. صص ۶۷-۹۱.
۳. ارفع بلوچی، فاطمه؛ کارشکی، حسین؛ آهنچیان، محمدرضا. ۱۳۹۰. «ضرورت نیازسنجی پژوهشی در پژوهش‌های سازمانی ارائه‌شده در دومین همایش ملی مدیریت پژوهش و فناوری». تهران: پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت. صص ۱-۱۰.
۴. اعرافی، علیرضا. ۱۳۹۱. فقه تربیتی (مبانی و پیش‌فرض‌ها). قم: مؤسسه اشراق و عرفان.
۵. امینی، ابوالقاسم؛ شقاقی، عبدالرضا؛ صداقت، کامران. ۱۳۸۴. «معرفی یک الگوی نیازسنجی جامع و کاربرد آن در آموزش مداوم پزشکی». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. دوره ۵. پیوست ۱۴.
۶. ایزدهی، سید سجاد. ۱۳۹۴. «ماهیت فقه سیاسی». مجله حقوق اسلامی. شماره ۴۴. صص ۱۷۷-۱۵۳.
۷. جعفری، فریبا؛ یوسفی، علیرضا. ۱۳۸۳. «نظرات مدیران و کارشناسان آموزش مداوم کشور در خصوص ویژگی‌های الگوی کارآمد نیازسنجی پزشکان، داروسازان و دندان‌پزشکان». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. شماره ۲۲.
۸. دلاور، علی. ۱۳۸۴. مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد.
۹. رحیمی‌نژاد، عباس؛ عاشقی، حسن؛ مهاجر، یحیی؛ بیگی، طاهره. ۱۳۸۸. «اجرای مدل تعیین اولویت‌های پژوهشی در سازمان آموزش و پرورش». اولین همایش مدیریت آموزش سازمانی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. فتحی‌واجارگاه، کوروش؛ گویا، زهرا؛ آقازاده، محرم؛ ابوالقاسمی، محمود؛ کامکاری، کامبیز. (۱۳۸۱). «طراحی و اعتبار بخشی الگوی نیازسنجی برنامه درسی مدرسه محور». نوآوری‌های آموزشی، زمستان ۸۱، شماره ۲.
۱۱. زارعیان جهرمی، آرمین؛ فضل‌الله، احمدی. ۱۳۸۴. «نیازسنجی یادگیری در دوره کارشناسی پرستاری، یک مطالعه کیفی». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. شماره ۱۵.
۱۲. سالاری فر، محمدرضا. ۱۳۸۵. خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۱۳. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه. ۱۳۸۵. روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
۱۴. سعیدی رضوانی، محمود؛ آهنچیان، نرگس. ۱۳۸۶. «مقایسه نظری و تجربی (علمی) رویکردهای کل‌نگر و جزءنگر نیازسنجی آموزشی (درمورد شرکت برق منطقه خراسان)». مطالعات تربیتی و روان‌شناسی. دوره ۸. شماره ۱.
۱۵. _____؛ بیتقی، تقی. ۱۳۸۲. «ارزشیابی الگوهای نیازسنجی آموزشی و طراحی برنامه‌های درسی آموزشی علمی-کاربردی در جمهوری اسلامی ایران». مطالعات تربیتی و روانشناسی. پاییز و زمستان. دوره ۴. شماره ۸.
۱۶. شارف، ریچارد اس. ۱۳۸۹. نظریه‌های روان‌درمانی و مشاوره. ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: انتشارات رسا.
۱۷. شعبانی بهار، غلامرضا؛ عرفان، غزاله؛ بختیار، زهرا. ۱۳۸۶. «نظرسنجی و نیازسنجی از دانش آموزان در خصوص درس تربیت بدنی در مدارس متوسطه شهرستان ملایر در سال تحصیلی ۸۴-۸۳». «حرکت». پاییز. دوره ۳۳. شماره ۱۸۳۷.
۱۸. شولتز، دوان‌پی؛ شولتز، سیدنی ال.ن. ۱۳۹۳. تاریخ روان‌شناسی نوین. ترجمه علی‌اکبر سیف، خدیجه علی‌آبادی، حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی زند. تهران: انتشارات رشد.
۱۹. شهیدی، شهلا؛ چنگیز، طاهره؛ سلمان‌زاده، حسین؛ یوسفی، علیرضا. ۱۳۸۸. «مؤلفه‌های مؤثر در نیازسنجی برنامه‌های آموزشی مداوم، ارائه راهنمای کاربردی برای انتخاب و به‌کارگیری الگوها و فنون نیازسنجی». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. دوره ۹. شماره ۴. زمستان.
۲۰. عمادزاده، علی؛ بحرینی طوسی، سعید محمدحسین؛ یآوری، مهدی؛ صدیق بهزادی، شکرانه. ۱۳۸۴. «نظرات مدیران و اعضای هیئت علمی در زمینه نیازسنجی آموزشی اعضا، هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی مشهد». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. دوره ۵. شماره پیوست ۱۴.
۲۱. فاضلی، علیرضا؛ مهدی‌زاده، حمید؛ تیک، محمدتقی. ۱۳۹۴. اولویت‌های پژوهشی مناسبات دین و روان‌شناسی. قم: نشر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
۲۲. فتحی واجارگاه، کوروش. ۱۳۸۹. «الگوی پیشنهادی اولویت‌یابی پژوهشی برای حوزه‌های فرهنگی-اجتماعی». ارائه‌شده به معاونت پژوهش حوزه علمیه قم: منتشر نشده.
۲۳. _____ ۱۳۹۷. نیازسنجی پژوهشی مسئله‌یابی پژوهشی و اولویت‌بندی طرح‌های تحقیقاتی ویژه مدیران و کارشناسان واحدهای پژوهشی. تهران: نشر آبیژ.

۲۴. کریمی، غریب؛ دمازی، بهزاد؛ قره‌باغیان، احمد؛ رهبری، مریم؛ وفایان، ویدا؛ میناب سالمی، الهام. ۱۳۸۴. «نیازسنجی و تعیین اولویت‌های پژوهشی در مرکز پژوهش‌های سازمان انتقال خون ایران». مجله خون. شماره ۴. تابستان ۸۴.
۲۵. مازنی، محمد صالح. ۱۳۹۸. «نیازسنجی پژوهشی با رویکرد آینده‌نگرانه». مجله پژوهش و حوزه. شماره ۳۸. صص ۱۲۴-۱۰۹.
۲۶. مشکینی، میرزا علی. ۱۳۹۲. مصطلحات الفقه. قم: نشر بینا.
۲۷. معاونت پژوهش حوزه علمیه. ۱۳۸۴. اولویت‌های پژوهشی دستگاه‌های علمی-اجرایی در حوزه دین. قم: نشر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
۲۸. میرمحمد صادقی. مهدی. ۱۳۹۶ (۷ آبان). «سخنرانی همایش سلامت اجتماعی با محوریت بهداشت روان خانواده». برگرفته از لینک <https://www.irna.ir/news/82712127/30> خرداد ۱۳۹۸.
۲۹. یارمحمدیان، محمدحسین؛ بهرامی، سوسن؛ فروغی ابری، احمدعلی. ۱۳۸۳. «الگوهای مناسب نیازسنجی برای سنجش نیازهای سازمانی کارکنان شاغل در شبکه‌های بهداشتی و درمانی استان اصفهان». مجله پایش. دوره ۳. شماره ۳. صص ۲۳۵-۲۲۷.
30. Boswell C, Cannon Sh. 2012. **Introduction to nursing research**. 3rd ed. Burlington, MA: Jones & Bartlett Publishers.
31. Calsyn RJ, Wineter JP. 1999. Understanding and controlling response bias in need assessment studies. *EVALUATION REVIEW* Vol 23(4): 399-417
32. Kissi, A. 2001. "Use of Constraint Trees in Research Planning". In *Planning Agricultural Research: A Sourcebook*. Wallingford: CAB International. PP 50-65.
33. Reviere, R., Berkowitz, S., Carter, C., & Ferguson, C. 2006. *Needs Assessment: A Creative and Practical Guide for Social Scientists*. New York: Taylor & Francis Ltd.